

МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ – ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ

Що таке міжнародні злочини?

На сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення поняття «міжнародні злочини», проте у преамбулі Римського статуту Міжнародного кримінального суду вони охарактеризовані наступним чином:

- “неймовірні зlodіяння, які глибоко вразили свідомість людства”;
- “тяжкі злочини, [які] загрожують миру, безпеці та добробуту світу”;
- “найбільш серйозні злочини, які викликають занепокоєння всієї міжнародної спільноти”.

Фахівці у галузі юридичних наук дають наступні визначення:

- злочини, які порушують або загрожують фундаментальним цінностям або інтересам, що захищаються міжнародним правом, і які викликають занепокоєння всієї світової спільноти;
- злочини, визначені в міжнародному договірному або звичаєвому праві;
- злочини, які можуть переслідуватися в міжнародних або національних кримінальних судах відповідно до принципу універсальної юрисдикції.

Які види злочинів вважаються «міжнародними злочинами»?

До «основних» міжнародних злочинів прийнято відносити такі види злочинів:

- геноцид
- злочини проти людяності
- воєнні злочини
- агресія

Наступні зlodіяння також вважаються міжнародними злочинами, але вони не є загальноприйнятими:

- катування
- тероризм
- піратство

Що таке геноцид?

Цей термін був запроваджений юристом Рафаелем Лемкіним у 1944 році шляхом поєднання грецького слова «генос» (genos), що означає расу або плем'я, і латинського суфікса «-цид», що означає акт вбивства, знищення.

11 грудня 1946 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію 96 (I), яка вперше офіційно визнала «геноцид» міжнародним злочином і визначила його як «відмову від визнання права на існування цілих людських груп подібно до того, як вбивство означає відмову від визнання права на життя окремих людських істот».

Згідно з положеннями Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, прийнятими Резолюцією 260 (III) А Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1948 року і включеними до статті 6 Римського статуту

«[Г]еноцид означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- а) вбивство членів такої групи;
- б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
- в) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення;
- г) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи;
- д) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи»

Доведення злочину геноциду в суді, як відомо, є досить складним завданням через вимогу щодо обов'язкової наявності спеціального або прямого умислу “знищити повністю або частково” групу як таку. Спроба розсіяти ту чи іншу групу або знищити її культурну спадщину може становити злочин проти людяності, але це не вважається достатнім доказом геноциду. Для встановлення факту геноциду необхідно також довести, що жертви зазнали нападу не як окремі особи, а стали мішенями для навмисного переслідування через їхню реальну чи уявну приналежність до однієї з груп, що охороняються Конвенцією.

Що таке злочини проти людяності?

Наразі не існує універсальної міжнародної угоди щодо злочинів проти людяності (хоча проект такої угоди вже обговорюється). Їх визначення ґрунтується на звичаєвому праві та міститься в наступних правових документах:

- Статут Нюрнберзького трибуналу та Закон №10 про Контрольну раду;
- Статут Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (МТКЮ);
- Римський статут (ст. 7) та «Елементи злочинів».

Згідно з Римським статутом, злочин проти людяності означає:

- будь-яке з таких діянь: вбивство, винищення, оборнення в рабство, депортація або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права, катування, зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства, переслідування, насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння подібного характеру, які навмисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.
- коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу (це не обов'язково має бути збройний напад; він може бути скоєний у мирний час);
- спрямованого проти будь-якого цивільного населення;
- з усвідомленням такого нападу (виконавець знає, що його злочинні дії сприяють нападу).

- заборонених нормами права збройних конфліктів (містяться в Женевських конвенціях 1949 року, звичаєвому міжнародному праві та Статуті МКС);
- вчинених проти «захищеної особи» (наприклад, проти хворих і поранених комбатантів, військовополонених, цивільних осіб, які перебувають під контролем воюючої держави, громадянами якої вони не є, а також проти медичного та релігійного персоналу);
- вчинених під час збройного конфлікту (міжнародного чи внутрішнього) і пов'язаних з ним.

«Воєнний злочин принципово відрізняється від суто внутрішнього правопорушення, тим, що він формується під впливом середовища – збройного конфлікту – в якому він вчиняється. [...] наявність збройного конфлікту, як мінімум, істотно вплинула на здатність винної особи вчинити злочин, на його рішення про вчинення злочину, на спосіб і мету вчинення злочину. [...] винна особа чинила дії на підтримку або під прикриттям збройного конфлікту...»

МТКЮ, Кунарак та інші, ІТ-96-23 та 23/1, апеляційне рішення від 12 червня 2002 року, п. 58 (ICTY, Kunarac et al, IT-96-23 and 23/1, Appeals Judgment, 12 June 2002, para. 58).

Основні принципи міжнародного права: розрізнення та пропорційність

Принцип розрізнення означає, що напади мають бути спрямовані виключно на законні військові цілі та комбатантів. Забороняється атакувати цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури.

Згідно з принципом пропорційності, атака військових цілей вважається незаконною, якщо вона може заподіяти шкоди цивільним об'єктам або спричинити жертви серед цивільного населення, які будуть непропорційно високими або надмірними порівняно з очікуваною військовою перевагою, досягнутою внаслідок цієї атаки.

Що таке воєнні злочини?

Стаття 8 Римського статуту наводить 50 видів діянь, які вважаються воєнними злочинами. Воєнний злочин - це будь-яке з діянь:

Що таке злочин агресії?

У Римському статуті Міжнародного кримінального суду злочин агресії визначається як планування, підготовка, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави із застосуванням збройної сили, або будь-яких інших актів, які є несумісними зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. До злочинів агресії відносять:

- вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка військова окупація, незалежно від її тимчасового характеру, що є результатом такого вторгнення або нападу, чи будь-яка анексія із застосуванням сили на території іншої держави або її частини;
- бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;
- блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;
- напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави;
- застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, чи будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;
- дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;

Акт агресії за своїм характером, тяжкістю та масштабами повинен становити грубе порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Хоча положення про злочин агресії були внесені до Римського статуту відносно нещодавно, особи, винні у скоєнні цього злочину переслідувалися Нюрнберзьким трибуналом. Крім того, акти агресії заборонені Статутом ООН.

«Війна за своєю суттю є злом. Її наслідки стосуються не лише держав, що воюють, а й вражають увесь світ. Тому розв'язування агресивної війни є не просто міжнародним злочином; це – найвищий міжнародний злочин, який відрізняється від інших воєнних злочинів лише тим, що він містить у собі все зло, накопичене людством».

Вирок Нюрнберзького трибуналу, 30 вересня та 1 жовтня 1946 року.

Стаття 2 Статуту ООН

«Для досягнення цілей, зазначених у статті 1, Організація та її Члени діють у відповідності з такими принципами: [...] 3. Усі Члени Організації Об'єднаних Націй розв'язують свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість.

4. Усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із цілями Об'єднаних Націй [...]»

Винятки:

- Право на самооборону, передбачене статтею 51 Статуту ООН

Статут захищає «невід'ємного права на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться збройний напад на Члена Організації, доти, поки Рада Безпеки не вдасться до заходів, необхідних для підтримки міжнародного миру й безпеки.»

- Повноваження Ради Безпеки (ст. 39, 41, 42 Статуту ООН)

Стаття 39 уповноважує Раду Безпеки «визначати існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії та надавати рекомендації або вирішувати те, які дії варто почати у відповідності зі статтями 41 та 42 для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки.»

для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки. Такі дії можуть включати демонстрацію сили, блокаду й інші операції повітряних, морських або сухопутних сил Членів Організації.»

Посилання на Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) («Визначення агресії») від 14 грудня 1974 року міститься у статті 8 bis Римського статуту.

Хто може займатися переслідуванням за міжнародні злочини?

Національні суди несуть основну відповідальність за переслідування міжнародних злочинів, особливо якщо такі злочини були скоєні на території відповідної держави або її громадянами. Однак національні суди часто не бажають або не можуть проводити справедливі судові процеси, коли йдеться про масові злочини. У деяких випадках світова спільнота втручається у хід подій, створюючи міжнародні/гібридні суди та трибунали. Після Другої світової війни було утворено 15 таких судів. Більшість з них являють собою спеціальні суди, створені для подолання наслідків конкретних конфліктів. До них відносяться Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії, Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди та Надзвичайні палати в судах Камбоджі. У 2002 році розпочав свою роботу єдиний постійно діючий судовий орган – Міжнародний кримінальний суд (МКС). Більшість цих трибуналів мають/мали юрисдикцію переслідувати осіб, які вчинили геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. МКС також має юрисдикцію щодо злочинів агресії. Спеціальний трибунал по Лівану був єдиним міжнародним/гібридним судом, який здійснював юрисдикцію щодо терористичних актів.

Проте трапляються ситуації, коли світова спільнота не може дійти згоди щодо створення міжнародного суду. Зокрема йдеться про злочини, які були скоєні у Сирії, починаючи з 2011 року. Дедалі більше національних судових систем застосовують принцип універсальної юрисдикції, щоб закрити цю прогалину безкарності. Принцип універсальної юрисдикції ґрунтується на переконанні, що деякі злочини є занадто кричущими і зачіпають інтереси всієї міжнародної спільноти, а тому держави зобов'язані переслідувати їх незалежно від того, де вони були вчинені та яке громадянство мають постраждалі або злочинці. Наприклад, універсальна юрисдикція використовувалась судом Іспанії для переслідування колишнього чилійського диктатора Августо Піночета за порушення прав людини, а також судами Німеччини, Франції та Нідерландів для переслідування численних злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних сірійцями. Незважаючи на проблеми правозастосування і брак політичної волі, механізм універсальної юрисдикції дає можливість скористатися багаторівневим підходом для забезпечення притягнення до відповідальності за міжнародні злочини.

Цей інформаційний бюлетень було створено IUSTICOM в рамках програми "Відновлення гідності та правосуддя в Україні", спрямованої на притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, скоєні в Україні. Загальна програма фінансується Міністерством закордонних справ Нідерландів і реалізується Міжнародною організацією з права розвитку (IDLO) у партнерстві з Інститутом Т.М.К. Ассера (Asser Instituut), Центром міжнародно-правового співробітництва (CILC) та Нідерландським Гельсінським комітетом (NHC).

Проект спрямований на інституційне зміцнення та розвиток потенціалу різних сторін в Україні, які мають справу з міжнародними злочинами: прокурорів, поліцейських, суддів, а також журналістів та організацій громадянського суспільства. Ми віримо, що за підтримки міжнародної спільноти Україна зможе досягти притягнення до відповідальності за ці злочини.

При підготовці цього бюлетеня використовувались матеріали з багатьох джерел, включаючи книги, журнальні статті та онлайн-ресурси. Цей бюлетень не претендує на оригінальність і радше становить собою збірку актуальної інформації, яка допоможе зацікавленим сторонам в Україні зрозуміти сутність ширших концепцій перехідного правосуддя та міжнародного кримінального права.

IUSTICOM є першою НУО, яка зосереджена на комунікації правосуддя шляхом активної взаємодії між різними механізмами притягнення до відповідальності та їхніми зацікавленими сторонами через реалізацію різноманітних проєктів, заходів та активностей. IUSTICOM також збільшує кількість точної інформації про перехідне правосуддя та різні механізми притягнення до відповідальності в публічному просторі.